

IGBU ỌCHỤ DỊKA ỌGHỌM NYE NDU: NZIPỤTA YA N'AKWỤKWỌ NDI A HOỌRỌ

¹Nnamdi Ani

²Nkechinyere Nwokoye

Ụmiedemede

Igbu ọchụ aburula otu ihe juputara uwa taa nakwa n'ala Naijiria. Onodu a na-ebute nnukwu odachi n'obodo nakwa n'ezinaulo di iche iche. Onweghi ubochi chi boru, anaghi anu maka ndi maobu onye nwuru onwu n'ike site n'iji egbe, mma maobu site n'ihe mberede okporouzo. Ufodu ndi jizi igbu mmadu n'ike dika uzọ ha ji akpata ego, ebe ufodu ji ya dika uzọ ha ga-eji nweta okwa ochichi. Ka ndi mmadu si ewetara mmadu ibe ha onwu ike iji kpata ego n'oge a nakwa ka otutu ndi mmadu aka ha di ocha si ala ala mmuo n'ike n'oge a kpalitere mmuo nwanchocha ileba anya n'isiokwu a iji hu etu ndi odee agumagu Igbo si ziputa onwu ike n'ime akwukwo ha. Nchocha a ga-eleba anya n'akwukwo agumagu abuo ndi a hooro nke gunyere iduuzi abuo na ejije abuo. Nwanchocha gbasoro atutu ezi agwa Plato na Aristotle wubere nke nyere nwanchocha ohere ileba anya n'agumagu wee ziputa onodu putara ihe n'ime ha nke dubara agwa ndi no n'akwukwo ndi a ibutere mmadu onwu ike na nsogbu ezinaulo ahụ odachi ahụ daboro nwere. Nwanchocha gbasoro usoro nchocha nke nkwa iji mee ka isiokwu a doo anya. Nchoputa gosiri na e nwere otutu ihe butere e ji egbu mmadu n'ike nke onye obula nwere okere na oru ihu na onodu ojoo a belatara maobu kwusi kpmkpam. Ufodu na-ebutere ibe ha onwu ike n'ihu na ha choro ibu eze, ebe a na-azo akunaaba, ekworo nakwa anyafu d.g.z. Ndi ochichi ga-ahu na ha weputara oru nye ndi ntobia iji gbochie igbu mmadu n'ike; ma mee ka ndu buru ihe a na-ehekwa nke oma. Nchocha a ga-enyere ndi Igbo aka iwepu aka n'ihe obula ga-eduba ha n'igbu mmadu n'ike. O ga-emekwa ka mmadu malite inwe ezi ihunanya n'ebe mmadu ibe ya no nke ga-eme ka mmadu iji aka ya butere mmadu ibe ya onwu ike laa kpmkpam.

Ndubanye

Ndi odee agumagu Igbo na-esite n'ekereuche ha na-eziputa ihe na-emegasi na ndu n'ime akwukwo agumagu ha na-edegasi. Ndi Igbe nwere ihe ha na-eme nakwa ihe ha anaghi eme. Ihe ndi ahụ ha anaghi eme ka ha na-agbaruru ihu mgbe obula ha huru onye maobu ndi mere ya. Ha gunyere, izu ohi, ito mmadu, igbu mmadu, ekworo, anyafu d.g.z. Dika o di n'oge a, otutu ndi mmadu anwula site n'aka ndi ji egbe egbu aghara aghara amaghi ndi ha bu. Ufodu bu ndi oji ahụ mmadu akpata ego iji

nwee oke akunauba napuru ndu ha, ufodu bukwu ndi na-achọ okwa di elu n'ochichi zipuru ndi omekome ewee gbuo ha n'ike, ufodu buzi n'ihia anyafu inapu mmadu akunauba ndi o nwere butere onwu ike nke ya. E nwekwara ndi mma a choro iji gbuo onye ozo gburu n'ebe mmadu na ibe ya na-alu ogo n'etiti nwanne na nwanne, ndi na-achighari ehi gbukwara ufodu n'ugbo ha, nwee ufodu umu okorobia choro igba nnukwu ugboala n'otu onwa tufuru ndu ha. Igbo ochu aburula okwu a kpu n'onu n'otutu ebe n'ala Naijiria n'oge a. N'oge nna nna anyi ha, ha na-agbaruru mmadu iji aka ya gbuo mmadu ibe ya ihu. Onye mere ihe di otu a na-anọ na ntaramahuhu so ya n'ihia na Igbo kwenyere na o bu aru ka onye ahụ mere, mana odighi otu o dibu ugbo a. Mmadu igbu mmadu ibe ya buzi akuko a na-anu n'oge niile chi foro. Ihe anaghi eme na nkiti, o bu egbe buuru nwa okuko o ji na-eti mkpu. E nwere otutu ihe na-eduba mmadu n'ime ajo ihe nke nwere ike ime ka ha gbuo mmadu n'ike n'oge a, nke kachasi bu ino nkiti na-enweghi aka oru. Mgbe ndi ochichi enweghi oru bara uru ha weputara ka ndi ntorobia guchara akwukwo na-arụ, iji na-enyere onwe ha na ezinaulo ha aka, o nwere ike iduba umu okorobia n'iru oru ojo o bula. N'oge a, o nweghi oru ndi goomenti weputara ka ndi guchara akwukwo na-arụ iji nyere onwe ha aka. Nke a na-eme ka ha noro nkiti ma na-enwe otutu echiche ojo di iche iche. N'ala Igbo, ino nkiti abughi ihe e ji mara ndi Igbo. Ha kwenyere na aka aja aja na-ebute onu mmanu mmanu, aka noro nkiti agu egbuo onu, onye ngana kpuchie ute agu ekpughe ute mere ha ji agba mbọ ichota ihe ha ga-eri.

Enweghi ihe mmadu na-aru na-ebute nkwughari ojo ebe a na-anọ mta agwa ojo di iche iche. Ufodu si n'ime ya mta izuru opante umunwaanyi were kpata ego. Ndi ha zuuru opante ha nwere ike ibido yiwa ara, si na ya nwuo. Onye obula banyere n'oke nkwughari na-esi na ya nwee enyi ojo, ufodu esewe siga, Igbo, Koken, mkpuru mmiri na Okpoko. Mgbe o mechara nke a, mmadu esi n'ime ya puo, o bido ime jo aghara aghara n'ihia na isi ezughizi ya ezu. O bughi naani ndi enweghi aka oru na-akpa agwa ojo a, ufodu bukwu ndi enweghi ka aka ha ndi ezinaulo ha nakwa umuaka ndi enweghi ezi ozuzu. E nwekwara ndi o bu oke mkpagbu a na-akpagbu ha tinyere ha n'udi ajo agwa di otu ahụ okachasi nwa enwe nne na nna. E nwekwaziri ndi na-atoro mmadu, were anu ha mee ihe masiri ha. A na-eji anu mmadu ndi ha toro gbuo agwo ajo ogwu iji kpata ego. E nwere ndi ji ya esi nri ulo oriri dika Nwana (2021) dere maka otu nwaanyi ndi uwe ojii jidere na steeti Anambra n'ihia na o na-esi anu mmadu na-ere n'ulo erimeri ya. O kwara na o bu ndi bi n'ogbe ahụ nyopuru ihe na-eme n'ulo ahia ya. E mekwara ka ohanaeze ghota na ndi o ji anu ha esi nri bu umuaka ndi o na-eji onu uto na onyinye di iche iche aghori ka o na-egbu, were anu ha na-esi nri. Derrick na Vanguard (2021) kwara maka nwaanyi onye amuma n'ebe obibi ya di n'Akunwata Mbamalu 3.3 Nkwelle onye nke aka kpaara n'ihia ihe

mmekpo isu ụmụaka n'odo wee na-eme ncha na ngwaorụ ndị ọzọ o ji eme ekpere. Ụbọchị aka kpaara ya, a huru ụmụaka atọ gba ọtọ e keferere aka na ụkwu azu n'ulo ya ndi nke o na-eche oge o ga-eme ha ihe o mere ndi ọzọ. O kwuru na nwaanyi ahụ bu Nwafor di afọ iri asatọ ebe onye otu ya bu Rejoice di afọ iri atọ na Itoolu. News Agency Naijiria (2021) korọ maka Maazi Egwuagu onye Udi n'Enugwu steeti si kpesara ndi uwe ojii agwa nwunye ha kpara ha wee wuchie kpara nwaanyi ahụ bu Nnenna Egwuagu di afọ iri abuo na Itoolu onye nke nyere nwa nwoke di ya mutara tupu o luo ya ogwu ike nke dulara nwa ahụ bu Wisdom Egwuagu mmuo. N'ajujụonụ ndi uwe ojii gbara nwaanyi a, o kowara ihe kpatara o ji kpaa ajo agwa ahụ bu n'ihia na di ya anaghi eleta ya na umu nwaanyi o mutara ya anya nke oma nke mere o ji choo ka nwa ahụ rịa oria ka di ya mefu nnukwu ego igwo ya ka o nara ahụ ufụ.

Otutu ihe ike na-eme n'oge a, ndi nwuru onwu ike kariri ndi nwuru ezigbo onwu. Ya mere, a ga-eleba anya n'ihe di iche iche iji ziputa isiokwu a n'uju ma mee ka o doo anya nke oma. Akwukwo ndi a ga-eleba anya gunyere:

Chi Nwa Ogbenye – Akaa Ujaa

Mmadun Ka A Na-Arja – Okeke Jerry

Nwayo Bu Ije – Ndibe Ngozi

Atutu

Atutu bu iwu e ji eleba anya n'isiokwu obula iji maka ka ndi odee si ewebata ufodu ihe metutara iwu ndi ahụ n'oru ha. O bukwa usoro e ji atuputa nkamma odee. Atutu a bu atutu ezi agwa nke a kporo "moralism" sitere n'okwu Latin a kporo "moralis" nke putara ozi e zipuru maobu mmuta sitere n'akuko, abu maobu onodu, Plato na Aristotle bu ndi wubere atutu a nke ha ji lebaa anya ka ndi odee si ewebata akparamagwa agwa n'agumagu ha, ka akparamagwa a si akuziri ndi oguu ezi ihe mmuta n'ikpeazu, ajo akparamagwa kwesiri nkatọ na ezi akparamagwa kwesiri nnomi n'agumagu. Atutu a nwere ngalaba iri mana nke dabara nke oma bu etikal egoyizm "Ethical Egoism" nke na-akowa na ihe oma maobu ihe ojoo mmadu na-eme sitere etu onodu ahụ ga-esi dabara ya. O di ufodu ihe atutu a na-eleba anya

- Etu akparamagwa mmadu si agbanwe onye ozo
- Ka mmadu si amuta akparamagwa di iche iche
- Oghom ajo akparamagwa na-ebutere onye/ndi mutara ya
- Ihe kpatara agwa ji kpaa udi akparamagwa ahụ. d.g.z

Ihe ndi a mere e ji were atutu a lebaa anya n'agumagu ndi a hooro iji mata ihe ndi nwere ike iduba mmadu n'agwa ojoo a bu ibutere mmadu

onwụ ike n'ụzọ ọbụla ma matakwa ihe a ga-eme ka ụdị akparamagwa a belata maọbụ kwusị kpamkpam.

Ntulegharị Agumagụ/Nkọwa ọkpurụkpụokwu pụtagasiri n'ọrụ a.

Onwụ ike

Igbu ọchụ/Igbu mmadụ n'ike n'olu Bekee bụ “murder”. Nke a pụtara mmadụ ikpacha anya gbuo mmadụ ibe ya mgbe chi kere onye ahụ achọbeghi ka ọ nwuo. Ọ bụ otu n'ime mpụ dị iche iche ndị e nwere nke gunyere Johnson (2013) na Gordon (2013) hụ tara igbu mmadụ n'ike ka mmadụ ikpacha anya gbuo onye ọzọ n'ihu obi ọjọọ nke nwere ike site n'uche esemokwu mana Brassard (2013) kwenyere na mgbagha ụsà Sinjab (2013) ebe ọ kọwara na igbu mmadụ n'ike bụ iwepụ onye ọzọ mana ọ bụchaghị ajọ ihe dị ka e si kwuo n'ihu na iwu kwadoro ụfọdụ igbu mmadụ n'ike dị ka ndị uwe ojii igbu onye ohi maọbụ ndị amị nọ n'ihu agha wee gbuo ndị ọjọọ na-aluso ha agha nke a ga-asikwanụ na mmadụ gburu onye choro ibu ụzọ gbuo ya bụ ihe ọjọọ si n'obi ọjọọ pụta. Olamide (2015) kọwara onwụ ike dika igbu onye ọzọ n'ike n'ụzọ iwu akwadoghi. O kwuru na o nwere iwu megidere igbu mmadụ n'ike nke dị n'ihu akwukwọ S.319 nke kodu mpụ, ebe ahụ ka a ga-ahukwa ntaramahụhụ dijiri onye gburu mmadụ mana o nwekwara ike ibu mmadụ iji n'ihu obi ụfụ na ekworo o nweere onye ọzọ wee gbuo ya n'ike. Mgbe ihe dị otu a mere, ntaramahụhụ ya dị n'ihu akwukwọ S.308 CC. Onye ọbụla tinyere aka n'iweputu ndu mmadụ n'ike n'ụzọ ọbụla, egbuola mmadụ. User (2008) kọwara na igbu mmadụ n'ike dị n'ụzọ abuo; ya bụ, nke iwu kwadoro na nke iwu akwadoghi. Onwụ ike nke iwu kwadoro gunyere mmadụ igbu onye choro igbu ya iji zoputa onwe ya, onodu ogbaghara, igbochi mmebi akunaaba d.g.z ebe onwụ ike nke iwu akwadoghi bu mmadụ ikpebi wee weputu ndu onye ọzọ

Udidi onwụ ike/igbu mmadụ n'ike

E nwere udidi igbu ọchụ nke gunyere:

- Avonkulisaid: nke a bụ okwu Latin a kporo “avunkulus” nke pụtara mmadụ igbu nwanna ya nwoke.
- Familisaid: nke a pụtara “familia” n'okwu Latin. Nke a bụ ụzọ dị iche iche e si egbu otutu mmadụ n'otu ogbe. Igbu ezinaulo onye gburu mmadụ.
- Jerontisaid: nke a bụ ihapu/ileghara ndi okenye anya ka ha nwuo site n'igbu onwe ha maobu mmadu igbu ha.
- Ogbugbu nkwanye ugwu: nke a bụ igbu otu onye ezinaulo nke ga-ewetara ezinaulo ya mmechu ihu.
- Ifantisaid: nke a bụ igbu nwa a muru ohu n'agbata afọ mbu a muru ya.
- Partisaid: nke a bụ nne na nna igbu nwa maobu umu ha.
- Sentisaid: nke a bụ mmadụ igbu onye ezinaulo ya merela okenye/kara nka oge ha enweghizi ike iru oru maobu mgbe onye ahụ buuru ihe

mmekepa ahụ diiri ezinaulo ha si n'ime ya. O si n'okwu Latin a kpọrọ "senex" nke putara "old man".

- Uzorisaid: okwu a si n'okwu Latin "uuor" nke putara nwunye. O bu nwoke igbu nwunye ya.
- Femisaid/gainesaid/gainosaid: nke a bu iji uzọ nka di iche iche gbuo umu nwaanyi.

Uzọ di iche iche e si egbu ochu

E nwere uzọ di iche iche na ngwa oru di iche iche e ji egbu mmadu di ka:

- Iji mma na daga sugbuo mmadu
- Iji anyuike gbuo mmadu
- Iji egbe gbagbuo mmadu
- Inye nsi
- Itogbu mmadu
- Iji osisi kugbuo mmadu
- Ugbala ikugbu mmadu
- Itu mgbọ ogbunigwe

Ihe ndi nwere ike iduba n'igbu ochu

E nwere otutu ihe nwere ike iduba mmadu n'igbu onye ozọ n'ike di ka iwe oku, oke ochicho, ikpuchi ajo ihe ka onye ozọ ghara ichoputa, obi ojoo, izu ohi, anya ukwu d.g.z. Zamudio (2019) kwenyere na anya ukwu, ekworo, igba n'ezi, iwe oku na ibo obo na-ebute igbu mmadu n'ike mana ihe kachasi bu ikpo ogwu ike. O kwukwara na ihe na-ebutere mmadu chi ojoo idaba n'aka ndi ogbu mmadu bu mmadu ino ebe o kwesighi ino n'oge adighi mma.

Nleba anya n'akwukwo agumagu ndi a hoooro

A ga-eleba anya n'akwukwo agumagu ndi a hoooro iji ziputa onwu ike, ihe kpatara onwu ike na uzọ di iche iche e si gbuo ndi e ziputara n'ike.

Chi Nwa Ogbenye

Di ka ekwuola na e nwere otutu ihe nwere ike iduba mmadu na mpu nke na-enye ohere ibutere onye ozọ onwu ike, ka e lebaa anya ka Ujaa si ziputa ha n'agumagu a.

- i. **Oke ochicho na oke iwe n'ezinaulo:** Ichie Nzekwe wepuru ndu eze Jideofọ n'ih na o nwere mmasi ibu eze ndi Umuatọ n'ih na nwunye eze bu Ugonwa amugh na kemgbe afọ iri na ise, Jideofọ wee na-aka nka n'ike. Ozugbo Jideofọ gwara umunna na Ugonwa adila ime onwa abuo, iwe bara Ichie Nzekwe ahụ nke mere ka o gaa kpota ndi biara gbuo eze

Jideofọ, ma kwuo na igbuzi nwunye ya nwa di ya n'afọ ga-abuzi ofe nracha. Ujaa (ihu 9-10) korọ si:

Ihe mere Ichie Nzekwe ji gbuo nwanna ya adidghi omimi! Nke a buzi afọ iri na ise eze Jideofọ luru nwunye, ma nwunye ya atughii, o mughii. Nke a mere ndi umunne eze anaghi achọ jii anya hu Ugonwa. Eze emewala agadi na-enweghi nwa, o buuru Ichie Nzekwe ihe itunanya mgbe eze gwara ha na nwunye ya adila ime onwa abuo. Ichie Nzekwe, nwoke obi tara usu, onye bidoro kemgbe na-akwado maka ibu oche ochichi ndi Umuto ngwa ngwa eze ga-anwu, wee kpoo n'ubu kwuo na ya agaghi adi ndu nke a emee. O bu ya mere o jiri rite ndi ga-ewepu ndu eze Jideofọ. N'ihu na eze nwuo, igbu nwunye ya na nwa ohuru ya agaghi arakwa ya ahụ. N'ezigbo isi ututu ya bu ihe mere;eze Jideofọ no n'uche ndi Umuto ji chie ya eze, na-agba azi ututu. Ka o bu oji na mmanya n'aka, ndi iro ahụ ji mma na an ji mma na anyuike bakwu ya. N'ekwughi ekwu, n'akaghi aka, ha jidere ya gbuo, hapu ozu ya ebe ahụ choro uto ula.

ii. Ikpo asi, ajo ochichi na enweghi oru: Mmadu enweghi oru bara uru o na-arụ na-eduba mmadu n'igbu mmadu ibe ya site n'ilu ogu. (ihu 13) Ichie Nzekwe bidoro chiwa ndi Umuto ma kwuo na Ugonwa turu ime okwa. O si "O nweghi onye no n'obodo a na-anughi na Ugonwa aturula ime okwa. Anyi agaghi anọ ndu, ihe di otu a emee. Agbara nwe obodo a bia ibo obo, ndi Ichie ka o ga-ebido gbuwe". N'ihu (14-15), Ichie Nzekwe nyere iwu ka achuo Ugonwa n'obodo kporo ya gaa n'obodo ozo e ji ajo ihe mara ebe o ga-anọ nwuo. N'uzo ije ahụ ka ogu tazuru, umu okorobia suwa onwe ha akwu. Ujaa (14-15) korọ si:

Mgbe eze kwuchara ihe ole na ole, o nyere iwu ka e buru Ugonwa je dowe n'oke ala ndi Umuto na ndi Utumo, ka o noro n'ebe ahụ nwufuo. Ichie Nzekwe ma nke oma na okuko jere na be nwa dibia, jere onwu. Obodo Utumo bu obodo ndi ohi, obodo juputara na mpu na ihe ojoo di iche iche. Ndi Utumo anaghi eji anya oma ele onye obia. Umu okorobia ise obara juru ahụ wee bido egwu agha, buru Ugonwa tinye isi n'uzo Utumo. Ndi Utumo nuru egwu agha, chee na o bu ndi iro ha na-abia. Umu okorobia iri na ise ahụ si n'uzo ohia kwachie ndi Umuto n'uzo ha ga-eso laa. Ugbu a, ha abanyela n'oke ala ndi Utumo, dote nwaanyi ahụ ha bu, tugharia ilaghachi n'obodo ha. Ka ha putara n'uzo umu okorobia ndi Utumo ato si n'ohia maputa, juwa ndi Umuto ahụ ndi ha bu nakwa ihe ha na-achọ. Ka e ji okwu n'onu, otu nwa okorobia a na-etu Ekwekwe n'Umuto mabuuru ukwu osisi di n'ala ebe ahụ tigbuo otu nwa okorobia onye Utumo, ogu wee su. Ndi Utumo zoro n'ime ohia ji iwe buru mma ha wakwu umu okorobia ndi

umuatọ, sụọ ha akwụ. Naanị otu onye jisiri ike gbanahụ ha, gaa kooro ndị Umuatọ ihe merenụ, akwa wee daa ebe niile.

Oghom onwụ ike n'obodo Umuatọ

Ọ bụ naanị onye nzuzu ga-ekwere ikwiikwii egwu .Ugonwa nūrụ iyi imegwara ihe e mere di ya, maka na ebe egbe gara buru okukọ ma ọ dighi onye tiri mkpu, ọ chọwa ibute okukọ ubochi ozọ, ọ gawa ebe ahụ. Ọ gara na nke dibia Ogwunge ka ọ booro ya obo. Ujaa (ihu 22) kowara si:

Ichie Nzekwe chupuru m n'ala Umuatọ n'ihia na m di ime. Ọ matala nke oma na ike kwe; m muo nwa nwoke, ọ bụ ya ga-anochi anya nna ya nwuru anwu n'ochichi. Nke a mere o ji ekwusa ebe niile na m tuuru ime okwa, wee sizie otu a chuo m ukwu ete aja n'ala Umuatọ. Ogwunge! Ihe m biara bu, ọ buru na ọ bụ onye ozọ turu m ime, gbuo m, ma ọ buru na afọ ime bu nke eze Jideofọ, chuo ndi na-achu m.

Obodo mechara buru igwe n'obodo Umuato n'ihia onwụ ike eze Jideofọ dika Ugonwa siri rio Ogwunge. Ihe ike bidoro mewe n'Umuatọ. Ujaa (ihu 89-90) kowara si:

N'obodo Umuatọ, kemgbe Ichie Nzekwe gbuchara eze Jideofọ, o nweghi ihe na-aga aga. Agbara nwe obodo ahụ ekweghi na ndi obodo ahụ ga-ahụ ihe oma. Mmiri adighi ezo otu o kwesiri. O nweghi ihe obula a korọ n'ugbo na-eme nke oma. Ndi oru aka na ndi na-azu ahia adighi eme nke oma. Ndi mmadu na-anwu ka okuko, n'ihia udi oria batara n'obodo Umuatọ. Oria ahụ na-egbu ndi mmadu kemgbe afọ iri abuo gara aga. Ichie Nzekwe n'onwe ya nwere ezigbo ahụ onwunwu, kemgbe o gbuchara eze ndi Umuatọ, ahụ afoghi ya. Ebe ọ ka njo bu na kwa afọ obula, ikuku na-akwatu ulo ndi mmadu. Oria di n'obodo Umuatọ riri isi mmadu nke a gutaghi aguta. Obodo Umuatọ mechara kwusi ili ozu. Onye nwuo, e buru ozu ya ga tunye n'ajo ohia. Agu na-agwo ndi mmadu iba. I lee nwata gbara afọ asaa anya, ntutu isi ya a na-anacha anwu anwu. Ufodu mmadu bidoro ikwapu n'obodo Umuatọ n'ihia ihe isi ike. Egbe eluigwe ekweghi ndi mmadu zuo ike. Ndi niile aka ha di n'onwu eze jideofọ ka egbe eligwe sunyechara ulo ha oku. Ufodu ka o kpochapuru ezinaulo ha. N'ihia ya, i bata n'obodo Umuatọ, ebe niile di ka ebe a gbara oso. Umukoro na agbagho diche ka nkita ara n'ihia agu. Ewu na aturu ndi mmadu na-anwu n'ike n'ike. Ndi obodo Umuatọ amaghi na ọ bụ ihe Ichie Nzekwe nyuru n'otutu afọ gara aga na-esi ha.

Mmadu Ka A Na-Aria

i. Enweghi ezi ozuzu n'ezinaulo: Azughi mmadu nke oma n'ezinaulo onye ahụ si puta na-eduba mmadu n'ajo omume nke gunyere isonye na ndi na-aga ozi ojoo nke na-eme ka mmadu nwuo onwu ike. Otondo nwere ajo ozuzu site n'aka nna ya nke mere ka o soro gaa igbute isi a ga-eji kwaa eze na-achi obodo nwuru anwu. Okeke (ihu 16) koroo si:

Mgbe Ukoru nwuru, umu dibie ndi ozo gbara afa wee si na a ga-eji isi mmadu asaa wee lie Ukoru. A gwara ha na ha ga-aburiri umuntakiri nwoke gbara afọ iri abuo wee rue afọ iri abuo na ise. Ihe ndi ahụ na-achu nta ndi mmadu na-eme bu na o buru na ha bata n'ime ulo be mmadu, ha agbawaa uzo, were aka ha chowa umunwoke. Nwata nwoke obula nke tozuru etozu ha huru, ha anoro n'ihu nne na nna ya gbupu ya isi buru isi ya bugaraeze na-achi obodo. Nne maobu nna obula tinyere aka ebe a na-egbu onye ahụ, a ga-ejikwa mma ahụ gbue ya mana agaghi ebepu ya isi. Onye obula e gbupuru isi, anaghi eli ya eli kama a na-eburu ya gaa togbo ya n'ohia Agwu. Ebe ahụ ka o ga-anọ wee rekesia. Otu nwoke a na-akpo Uchu muru naani otu nwoke. Mgbe ndi nta mmadu ahụ batara n'ulo ya, ha jidere ya ebe o na-ekpochi olulu ebe o zoro nwa ya. Ha tiri ya nnukwu ihe ma kpuputakwa nwa ya nwoke ahụ gburu ya isi togbo n'ala. Obi ekweghi Uchu ka o hapuru ha nwa ya nwoke ahụ, kama, o bara n'ime ulo buputa egbe ntụ ya wee gbaa otu onye, gbagbue ya. Kitikpa miputara mma ya wee sugbue Uchu. Ha buuru ozu onye otu ha, burukwa isi nwa Uchu wee puo. Tupu o na-eru mkpuru ubochi iri na ano e nyere ha, ha egbutezuola isi mmadu asaa mana n'ime mmadu asaa gara njem ahụ, o bu naani ato lotara na ndu.

ii. Enweghi oru/inoo nkiti: Mmadu inoo nkiti na-ema ka mmadu na-eche ajo echiche dika inwe ajo enyi/iba n'ajo otu nke ga-eme ka echiche ojoo dika iga zuo ohi bata mmadu n'ime nke nwere ike ibutere mmadu onwu ike. Okeke (ihu 86) koroo si:

Ubochi Otondo na ndi otu ya gara ohi n'ulo aku, ha kwakataru mbu o dika ebe a na-alu agha. Mgbo ha na-atu ma ndi ilo ha ma ndi abughi ndi ilo ha. Ihe nwuru n'uloaku ubochi ahụ bu ihe kariri ogu mmadu. Mmadu asato n'ime ndi biara iwere ego n'uloaku ka a gbagburu ebe nnu kwuru nnu bu ndi e meruru ahụ. Ndi nche ato e nwere n'uloobaego ahụ bu ndi a gbagbuchara. Ha ato nwuru pii. Mgbe ha na-ala, ha huru ugboala kwusi ya. Mgbe ha rutere ugboala ahụ nso, ha gbachiere ya n'ihu wee gbalie egbe elu, machaputasia n'ugboala ha wee si onye ahụ nwe ugboala ahụ ka o si n'ime ugboala ahụ puta. Nwoke ahụ siri onwu na o gaghi aputa, ha wee gbaa ya egbe ugboro ato n'obi, o daa nwuo. Ha si n'ime ugboala ahụ kwapu ya n'ala wee buru ugboala ha wee puo wee hu ugboala ozo gbawaa ukwu taya moto ahụ ma werekwa mgbo wuo onye okwougboala ahụ ahụ. Ha mabachara n'ime ugboala ahụ wee si onye obula maa afọ n'ala. Tupu oge ahụ, ihe kariri mmadu iri anwunyula anya n'ihia mgbo egbe turu ha. Otu

nwoke juru na o gaghi eweta ego ya ka ha gbara egbe n'isi ugboro ise. Obara wee ju ebe niile. Ha juru onye nke ozo aha ya bu Obinna ajuju, mgbe o na-asa ha okwu ka o lere anya wee hu otu onye n'ime ndi otu Otondo aha ya bu Tyson. Ihe e jiri mara ya n'uloakwukwo bu Chinedu. Obinna na Tyson no n'out mahadum, ozugbo o lere Tyson anya ka Tyson choputara onye o bu, o wee gbaa ya egbe ozigbo gbagbue ya.

Oghom igbu ochu butere ndi n'Umuga

Otutu ndi mmadu aka ha di ochu na ya bu ohi Otondo na ndi otu ya zuru bu ndi a kpuru ma sikwa n'uzo ahụ mefuo ego iji gbaputa onwe ha, ebe ndi nwe ndi nwuru anwu mefukwara ego tupu ha eburu ozu ndi nke ha. Okeke (ihu 87) koru si:

Ozigbo ndi ohi ahụ na-apu ka ndi uweojii bu moto na-akwo so anwuru wee wuchie, ya na egbe ntu ha bu n'aka. Ha niile matusiri n'ugbala ha wee na-asi "wee dem? Wee dem?" Ha kwere aka na-akpukoro ndi mmadu ndi aka ha di ochu. Ndi mmadu ha kpuru ubochi ahụ di iri mmadu na asato. Onye obula ji ego di nari najra ise wee gbara onwe ya. Ha buuru ozu ndi niile nwuru anwu wee donye ha n'ugbala ha wee buru ha puo. Onye bia iburu ozu ndi ha, e nwere ugwo ha ga-asi ya kwuo.

Ihe agaghi nke oma n'obodo Umuga: Mkpamkpa ojoo a ndi otu Otondo kpara butere otutu ndaghachi azu nye ndi Umuga. Okeke (ihu 88) koru si:

Mgbe e zuchara ohi ahụ na Merchant Trust Bank, gbuchaa mmadu, enweghizi uloku ujo kwere mepee. Aguu wee dara umu mmadu na-anyu ikpakwu. Otutu ndi mmadu tinyere ego ha n'uloku enweghi ike iga were ya. Enweghizi ihe na-aga aga n'Umuga. Ebe niile wee kpochikoro. Otutu ndi ahụ na-aria enweghi ike iga ulogwu maka na ego adighi. Ufodu umuakwukwo bu ndi a chupuru n'uloakwukwo maka na ego a ga-eji kwuro ha ugwo akwukwo adighi. Mgbe uloku mepere, otutu ndi nwere ego n'uloku ahụ bu ndi na-anozighi ndu iwere ego ha. Ufodu ka aguu gugburu, ufodu nwuru n'ih i obara mgbalie nke biakporo ha, ebe ufodu ka oia ndi ozo gburu maka na ha enweghi ego ha ga-eji gaa ulogwu.

Imebi aha obodo: Onwu ike ndi otu Otondo buteere ndi mmadu mere ka a na-agbara obodo ha oso ibia biri na ya maobu ruo ulo mmepe ahia. Okeke (ihu 100) kwuru na "Otutu ulo oru mgbasa ozi e nwere na mba uwa dika CNN, BBC na ndi ozogasi buru akuko ahụ. Ufodu ndi Igbo na ndi Naijiria ndi bigasi na mba ozo nuru akuko ahụ wee nuo iyi na ha

agaghị alọtakwa ọzọ. Ndị ọcha nụkwara akụkọ ahụ sikwara ọnwụ na enweghị ihe ga-eme ka ha bịa n'obodo ahụ ruo ulo mmepụta ngwa ahia. Ndị biara abia nọ na-eche ka ha ga-esi wee laa. Ha na-ekwu na obodo ahụ adighizi mma obibi.” Otondo na ndi otu ya mechakwara laa n'iyi maka na ogbu mma ga-esi na mma laa ebe ọgba egbe ga-esi n'egbe laa. Okeke (ihu 150) kwuru si, “A gbagbukwara ndi otu Otondo niile fọdurụ afọdụ mana egbe niile a gbara Otondo abaghị ya ahụ. Ọ bụzi aka, mma na isi egbe ka ndi amị jiri wee zoo ya mmiri n'ahụ.”

Nwayọ Bụ Ije

N'akwukwọ ejije a, odee ziputara egegghị ndumodu nne na nna nakwa ino nkiti dika ihe nwere ike iduba mmadu n'ime ihe ojoo dika isoghari umunwaanyi nke nwere ike duba mmadu n'igbu mmadu n'ihu na o choro ego o ga-eji meta enyi ya nwaanyi mma. Akwukwọ ejije a bu akukọ banyere Anuntị nwa Maazi Udeejiofo. Ọ bu otu nwa ya na nwunye ya mutara. Ọ guchara akwukwọ praimari ju igazi akwukwọ ọzọ n'ihu na o chere na o bu iga na-atufu ego. Ọ jukwara iru ihe obula dika oru aka ma choo ikpori ndu tupu onwu egbuo ya. Nne na nna ya gbara mbọ inye ya ndumodu mana ihe niile ha kwuru bu mmiri a wuru n'okwute. Anuntị mechara nweta enyi nwaanyi a na-akpo Udomma onye gwara ya ka o nye ya ego o ga-eji dozie isi ya; na o buru na o nyeghi ya ego ahu, enyi ha abuo abia n'isi njedebe. Anuntị chere ihe o ga-eme kpata ego ahụ o maghi, o kpebie itoro nna ya jiri kpata ego mana o gaghizi dika o choro. O mechara buru egbe gaa ohi iji kpata ya bu ego. Ngozi (ihu 73) sitere n'onu Nduaku si: “Nnaa, ma ka m jukwaa, o putara na o nweghi ihe obula o na-arụ o ji wee buru nna ya tara ahuhu n'isi ya ka o ga-eji kpaa ego.” Chiadika zara ya si:

O nweghi ihe o kwere aru. Guo akwukwọ, okwu; mukwuo aka oru, okwu. Ozu nwa onye ọcha, e buo ya n'elu agha, e buo ya n'ala agha. Nna ya agbaala mbọ elu gbaa mbọ ala ebe ya bu omekaitoro nọ ma ya bu agamevu nuru iyi na nna ya agaghị arahunatarara ya ura. Ebe o kweghi na ya ga-abara onwe ya uru nna ya lefuuru ya anya si ya aka ka yam ma ya hinye n'isi.

Udomma bu enyi ya nwaanyi (ihu 84) gwara Anuntị na enyi ha abuo ebiela ebe o bu na o choghi imere ya ihe o na-ario ya. Ọ si: “Aga m eje choro onye ọzọ ji okpogho ga na-eleta m anya n'ihu na abiaghi m uwa ahuhu. Ọ bukwa o koo nwoke n'akpa nwaanyi achoro onye ọzọ di ya mma.” Anuntị rioro Udomma ka o newkwuoro ya ndidi mkpuru abali abuo ka o mara ma biznesi mba ofesi ya ga-abata. Udomma sirị:

Ndi biznesi. I di ka onye na-eme biznesi? Ebe agu na-achọ itoro gi ogodo n'ukwu ka i na-eme biznesi mba ofesi. Akpazila m ochi. I ga-erijugodu afọ tupu ichowa biznesi mba ofesi i ga-

eme. Ọ bụ nke a ị nọ n'ime obodo ewughari, achọrọ ihe ị ga-ezuru n'ohi ka ị na-eme bizinesi. Ihe m na-agwa gị bụ na enyi anyị abụọ ebiela. Aga m atọ n'inwe ndidi, ahụhụ a na-akpụ m isi? Puorọ m ka m gaa choro ndi ji okpogho meta ha enyi, o bughị gị bụ onye ubiam.

Uhe ndi a niile Udomma gwara Anuntị mere ka o kpebie iburu egbe gaa ohi ka o nwee ike inweta ego o ga-enye Udomma n'ihia na o choghi ka o hapu ya. N'ohi ahụ ka o noro gbuo mmadu. O si: "Anikiriya, mgboigwe m, omereokenyeosopurunwata. O gbu onye ubochi na-atọ ya uto. Onye I zutere n'uzo anaghi alaru ije ya na ndu. Okpogho, udi ntebo o masiri gi tebowa m taa ka ha niile ga-ebi. Ebe ogwu ego gharipuru m, egbe agaghi agharipu m" Anuntị anyara egbe ya tinye isi n'ezi. E mechara jide ha, ndi uwe ojii wee si: "Anuntị nwa gi na ndi otu ya gara zuo ohi n'otu ulo oha ego di n'obodo a wee mee mkpocha na nzacha. O bughị so na ha mere mkpocha na nzacha, ha ji egbe wee kpola onyeisi na-elekota ulo oha ego ahụ nakwa mmadu abuo ndi na-arụ oru na ya mmuo.ch

Oghom igbu ochu na ndu Anuntị

Anuntị ji maka inweta ego o ga-enye enyi ya nwaayi bu Udomma nakwa egeghi nti na ndumodu nne na nna ya gaa ohi buteere ndi mmadu onwu ike nke mere ka aka kpapa ya bu eze udele nke mere o jiri kwuo mmuo chiri ya ozọ. Ngozi (ihu 95) ziputara nke a: "Agbakwala oso, i gbaa oso anyi agbaa gi egbe." Anuntị dowara akpa ya n'ala, kwuru otu ebe chilie aka elu. Ndi uwe ojii siri ya: "Ubochi niile bu maka onye ohi ma otu ubochi bu maka onye nwe ulo. Gi bu nwa mmehie iko gi ejula. Ajo ihe niile ahụ i mekọbara kemgbe bu taa ka o ga-aputacha ihe. Gi bu isi ekwe onwu taa ka nke gi gara." Anunta bere nnukwu akwa mana akwa apughi izoputa ya. O si: "Chei! O bu ka m siri jee? O bu ka mu bu odogwu gagesi nwuo n'ogbo ogu? Aka ebiela mu bu dike n'ala. Mgbo atuola egbe na nku ya. Ihe emeela agu na mbọ. Ukwu akpola izaga n'uzo ije. Dike alaa!

Ihe ndi a Choputara

Nchocha a ziputara na otutu ihe na-eme ka mmadu na-akpa agwa ojoo di iche iche nke ibutere mmadu igbu ochu so n'otu n'ime ha. Mmadu enweghi ezi enyi nwere ezi ihunanya n'ebe enyi ya no na-eme ka anya ufụ di n'etiti ha nke na-eme ka onye nke nwere anya ufụ choo uzo o gagesi gbuo onye nke ozọ ka o wee wekoro ihe o nwere. O bu ihe di mkpa mmadu iwepu inwere mmadu ibe ya ufụ anya n'ihe o nwere ma nwee afọ ojuju na nke o nwere ma nwee nchekwube na o ga-adị mma echi.

Nwa nchocha choputakwara na mmadu ibutere mmadu ibe ya igbu ochu bu ihe dibu adi nke ndi Igbo na-agbaruru ihu n'ihia na o bu ihe jogburu

onwe ya. Ufodu jizi ibutere mmadu ibe ha onwu ike dika uzọ kacha mma ikpata ego tumadi n'etiti ndi na-eto eto. Nchocha a gosiputakwara na ikpaso mmadu agwa ojoọ nwere ike iduba mmadu n'ibutere mmadu ibe ya onwu ike. Mmadu kwesiri inyocha agwa ya nke oma iji mata ma o di mma ma o di njo. Akwukwo agumagu ndi a gosiri na ibutere mmadu onwu ike nwere oghom so ya n'uzo di iche iche.

Alo

O bu ihe ga-aba uru igbado ukwu n'ihe akwukwo agumagu ederede a gbara n'anwu nye ndumodu di oke mkpa. Alo nke mbu bu ka mmadu hapu inwe ajo obi n'ih i na o na-eduba mmadu n'otutu ihe ojoọ. Mmadu enweghi oru bu ihe ozo jogburu udele ma sigbuo nkapi. Mmadu ino nkiti na-eme ka mmadu na-eche echiche di iche iche nke mmadu na-esi n'echiche ndi ahụ kpebie ime ihe ojoọ. Enweghi ihe mmadu na-arụ na-emekwa ka mmadu sowe ajo enyi, si na ya mụta ihe ojoọ dika inu mmanya oku, ise igbo maobu anwuru ike ndi ozogasi.

Mmadu kwesiri isa anya na mmiri mgbe o na-eme enyi, iji choputa ma o bu enyi ga-eduba ya n'igba mbu ka o bu ime ihe ojoọ maka na Igbo turu ilu si 'gosi m onye bu enyi gi ka m gwa gi onye i bu.' O bu ihe di mma iwere ihe ojoọ mmadu mere gi hanye n'aka ndi ga-ekpe ya ikpe kare ibutere mmadu ibe gi onwu ike site. Mmadu kwesiri i na-agba mbu nakwa i na-enwe afọ ojuju n'ihe o nwere kare iwere onye ozo anya ufu na nke ya. O dighi mma mmadu igbu mmadu ibe yam aka na o bugh i gi nyere ndu ah i na-ewere.

Mmechi

Akwukwo agumagu ederede ndi a hooro nke gunyere iduuzi abuo na ejije abuo ziputara onwu ike na ihe na-eduba ndi mmadu n'igbu mmadu ibe ha. Ufodu na-ebutere ibe ha onwu ike n'ih i inwe anya ufu ebe ufodu ji maka esemokwu gbuo mmadu ibe ha nke ha chere na o bu uzọ kacha mma igosi mwute ha nwere. Nke a mere o ji di mkpa ka na mmadu sepuru aka n'ihe obula ga-eme ka anya mmiri ghara ikọ onye ozo n'anya n'ih i onwu ike.

¹Nnamdi Ani

Department of Igbo, African and Communication Studies,
Nnamdi Azikiwe University.
Awka

²Nkechinyere Nwokoye

Department of Igbo, African and Communication Studies,
Nnamdi Azikiwe University.
Awka
Email: an.nwokoye@unizik.edu.ng

Edensibija

Derick, Kossy na Vanguard (Febuwari 21, 2021). "Prophetess arrested in Onitsha for pounding children alive.

Gordon, Anthony. G. (Julai 10, 2013). "Definition of murder" on researchgate. Weghachitere na Oktoba 21, 2021. Site na <http://www.researchgate.net>

Johnson, Bill. (Ogostu 6, 2013). "Definition of murder" on researchgate. Weghachitere na Oktoba 21, 2021. Site na <http://www.researchgate.net>

News Agency of Nigeria (NAN). (Eprel 16, 2021). "Woman arrested for alleged murder of step son by police." Weghachitere na Oktoba 22, 2021. Site na <http://www.premuimtimesng.com>

Ngozi, N. P. (2016). *Nwayo Bu Ije*. Akpo: One-Jay Publishers

Nwana, Chisom (2021). "Anambra woman caught killing and selling human meat in a restaurant." Weghachitere na Oktoba 21, 2021. Site na <http://www.oyogist.com>

Okeke, C. J. (2012). *Mmadu Ka A Na-Arija*. Onitsha: Edumail Publications

Olamide, Olanrewaju (2015). "The Crime of Murder." Weghachitere n'Oktoba 21, 2021. Site na <http://www.djetlawyer.com>

Sinjab, Issam. (Ogostu 6, 2013). "Definition of murder" on researchgate. Weghachitere na Oktoba 21, 2021. Site na <http://www.researchgate.net>

Ujaa, A. O. (2014). *Chi Nwa Ogbenye*. Abakaliki: Ujaka Publishers

User, A. (2018). "Judicial Attitude To Homicide in Nigeria: Afribary." Weghachitere na Oktoba 21, 2021. Site na <http://afribary.com/works/judiciary>

Zamudio, Nelia. (2019). "Causes of Murder." Weghachitere na Oktoba 30, 2021. Site na <http://www.ouora.com>